

საგადამხდელო ბალანსის უარყოფითი სალდო და ვალუტის კურსის ცვალებადობა

Negative balance of payments and currency fluctuations

ნინო თევდორაშვილი - ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი, სეუ, n.tevdorashvili66@mail.ru

ნელი სესაძე - ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი, სეუ, nelisesadze@mail.ru

ლია პიტიურიშვილი - ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი, სეუ, l.pitiurishvili@mail.ru

ნაილი გაგნიძე - ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი, სეუ, ngagnidze@seu.edu.ge

Nino Tevdorashvili - Doctor of Economics, Associated Professor
Georgian National University, SEU, n.tevdorashvili66@mail.ru

Neli Sesadze - Doctor of Economics, Associated Professor
Georgian National University, SEU, nelisesadze@mail.ru

Lia P itiuirishvili - Doctor of Economics, Associated Professor
Georgian National University, SEU, l.pitiurishvili@mail.ru

Naili Gagnidze - Doctor of Economics, Associated Professor
Georgian National University, SEU, ngagnidze@seu.edu.ge

რეზიუმე. ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი განხილვადი საკითხია არამართო საქართველოში, არამედ მთლიანად მსოფლიოში. ასევე პრობლემური საკითხია საგადამხდელო ბალანსის მდგომარეობა. 2018 წლის მონაცემებით, 190-დან მხოლოდ 56 ქვეყანას გააჩნია დადებითი სავაჭრო სალდო, რაც აგრეთვე საერთაშორისო ეკონომიკასაც სერიოზულ პრობლემებს უქმნის.

გაცვლითი კურსის ცვალებადობა ზოგადად უარყოფით ზეგავლენას ახდენს მრავალი კომპანიის, ბიზნესის სექტორის, მთლიანად ქვეყნის ფინანსურ მაჩვენებლებზე. გაცვლითი კურსის რისკის შეფასებასა და მისი მართვის თანამედროვე ეფექტური მეთოდების შემუშავებას საერთაშორისო საფინანსო საქმიანობაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ თემის ირგვლივ არსებობს მრავალი კვლევა, საკითხი ქვეყნის ვალუტისა და მისი მკვეთრი მერყეობის შესახებ დიდ ინტერესს იწვევს. ვალუტის კურსი ცვალებადი სიდიდეა და ამ ცვალებადობის გამოძწევი მიზეზები და შედეგებიც ძალიან მრავალფეროვანია. უკანასკნელ წლებში ლარის გაუფასურებამ ეს საკითხი საქართველოში განსაკუთრებით აქტუალური გახადა და საზოგადოებაში დიდი ინტერესიც გამოიწვია.

საკვანძო სიტყვები: საგადამხდელო ბალანსი, ვალუტის კურსი, მიმდინარე ანგარიში, კაპიტალის ანგარიში.

Resume. The relevance of the research topic is determined by the fact that the balance of payments is a mirror of the state of the economy of each country. His condition expresses the scale and structure of the state's international economic relations. The balance of payments is a complex economic category, reflecting the inclusion of the national economy in the world economy, which is associated with negative and positive factors.

The state of the balance of payments can be directly affected by the exchange rate. Also, a comfortable rate is determined by the state of the balance of payments. The article shows the relationship between the balance of payments and the exchange rate on the example of Georgia.

Keywords: balance of payments, exchange rate, current account, nominal exchange rate

შესავალი. საგარეო სავაჭრო მაჩვენებლებზე ვალუტის კურსის ზეგავლენის საკითხების გაშუქება მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს დაიწყო ა. მარშალის მიერ. მეოცე საუკუნის პირველ ნახევარში ამ საკითხების შესწავლა ჯ. რობინსონმა გააგრძელა. ეს მიმართულება შემდგომ განვითარდა პ. მენდელის, პ. დორნბუშის, ჯ. სტიგლიცის, პ. კრუგმანის და სხვათა მიერ (ტრადიციული მანდელ-ფლემინგ-დორნბუშის მოდელები, ახალი ღია ეკონომიკის მაკრომოდელები) რომელთა მიხედვითაც ნომინალური გაცვლითი კურსის გაუფასურებას ექსპანსიური ზეგავლენა აქვს ეკონომიკურ ზრდაზე, რაც გამოწვეულია ექსპორტის წახალისებითა და იმპორტის შემცირებით.²⁷

გაცვლითი კურსი რთული ეკონომიკური მაჩვენებელია, რომელიც დამოკიდებულია უამრავ ერთმანეთთან დაკავშირებულ ფაქტორზე. აღსანიშნავია მთლიანი შიდა პროდუქტი, ინფლაცია, სახელმწიფო ვალი, საპროცენტო განაკვეთი, სავაჭრო ბალანსი, სპეკულირების როლი, უმუშევრობის, დასაქმების დონე. კურსის ცვალებადობას განაპირობებს აგრეთვე ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური და ეკონომიკური სტაბილურობა, გეოპოლიტიკური ფაქტორები და სხვა

ძირითადი ნაწილი. ვალუტის კურსი და ქვეყნის საგადამხდელო ბალანსი ურთიერთგანმაპირობებელი ეკონომიკური ბერკეტებია. ვალუტის კურსს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია იმ მაჩვენებელთა შორის, რომელნიც

²⁷ პოლ კრუგმანი, მაურის ოფსვილდი. საერთაშორისო ეკონომიკა. თბ., 2000

გამოიყენება საგადამხდელო ბალანსის სახელმწიფოებრივი რეგულირებისათვის. კურსის ცვლილება დაუყოვნებლივ ახდენს ზეგავლენას ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. იცვლება მისი საგარეო-ეკონომიკური მაჩვენებლები, სავალუტო რეზერვები, დავალიანება, სასაქონლო და ფინანსური ნაკადების დინამიკა.

ვალუტის კურსიც დამოკიდებულია საგადამხდელო ბალანსის მდგომარეობაზე. აქტიური საგადამხდელო ბალანსი ხელს უწყობს ქვეყნის ვალუტის კურსის ამაღლებას, რადგან იზრდება მასზე მოთხოვნა უცხოელი დებიტორების მხრიდან. პასიური საგადამხდელო ბალანსის შემთხვევაში ხდება პირიქით. საგადამხდელო ბალანსის ზეგავლენის სიდიდე ვალუტის კურსზე განისაზღვრება ქვეყნის ეკონომიკის გახსნილობის ხარისხით. ასე, რაც უფრო მაღალია ექსპორტის წილი მთლიან ეროვნულ პროდუქტში (რაც უფრო მაღალია ეკონომიკის ღიაობის დონე), მით უფრო ელასტიურია ვალუტის კურსის ცვლილება საგადამხდელო ბალანსის ცვლილების მიმართ. საგადამხდელო ბალანსის არასტაბილურობა იწვევს შესაბამისი ვალუტის მოთხოვნისა და მიწოდების ნახტომისებურ ცვლილებებს. თანამედროვე პირობებში გაიზარდა კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობის ზეგავლენა საგადამხდელო ბალანსსა და შესაბამისად ვალუტის კურსზე. ძირითადი მაკროეკონომიკური ინდიკატორები (2013-2017) ცხრილი №1

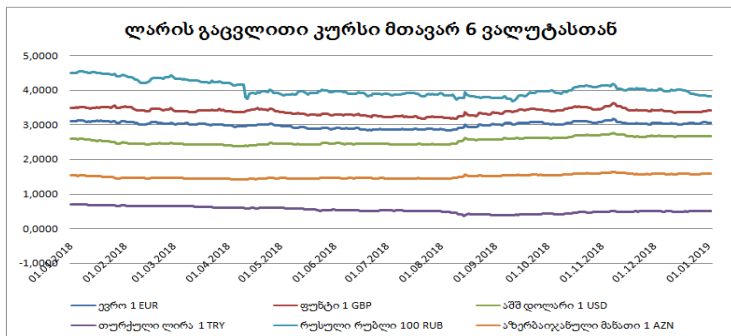
ეკონომიკური მაჩვენებელი	ზომის ერთ.	2013	2014	2015	2016	2017
მშპ მიმდინარე ფასებში	მლრდ ლარი	26.8	29.2	31.8	34.0	38.0
საშუალოწლიური გაცვლითი კურსი	დოლარი/ლარი	1.6634	1.7659	2.2702	2.3667	2.5086
საშუალოწლიური გაცვლითი კურსი	ევრო/ლარი	2.2094	2.3462	2.6175	2.5197	2.8322
მიმდინარე ანგარიში	მლნ\$	-955.3	-1,784.5	-1,766.7	-1,890.1	1,332.0

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი

სავალუტო კურსზე ზეგავლენას ახდენს სახელმწიფოს პოლიტიკა საგადასამხდელო ბალანსის რეგულირების სფეროში, მათ შორის აღსანიშნავია საბაჟო გადასახადების ცვლილება, საექსპორტო სუბსიდიები, იმპორტის შეზღუდვა და სხვა.

როგორც №1 ცხრილიდან ჩანს, ეროვნული ვალუტის, ლარის კურსის მოძრაობა ემთხვევა მიმდინარე ოპერაციების ბალანსის სალდოს

ცვლილებებს. ეროვნული ვალუტისათვის როგორც აშშ დოლართან, ისე ევროსთან მიმართებაში 2013-2017 წლებში გაუფასურების ტენდენცია იყო დამახასიათებელი, ასევე ზრდის ტენდენცია იყო დამახასიათებელი მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტისათვის. ეროვნული ვალუტა უფასურდებოდა არა მხოლოდ დოლარისა და ევროს მიმართ, არამედ სხვა ვალუტებთან მიმართებაში.

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი

საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემებით დღეისათვის ლარის კურსი აშშ დოლართან მიმართებაში შეადგენს 2,8986 ლარს, რითაც ისტორიულ მაქსიმუმს მიაღწია ბოლო ათწლეულში.

რაც შეეხება საგადასახდელ ბალანსს მიმდინარე ანგარიში უკანასკნელ წლებში დეფიციტურია, თუმცა დეფიციტის დონე შემცირებით ხასიათდებოდა. 2017 წელს საგადასახდელ ბალანსის მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტმა -1,332.0 მლნ აშშ დოლარი (38.0მლრდ ლარი, 2017 წლის მშპ-ს 3.5 პროცენტი) შეადგინა.²⁸

როგორც ცხრილიდან ჩანს, მიმდინარე ანგარიშის უარყოფითი სალდოს ფორმირებაში მთავარი როლს, ტრადიციულად, საქონლით ვაჭრობა ასრულებს. საქონლით ვაჭრობის უარყოფითი სალდო 2017 წელს 2013 წელთან შედარებით 8 პროცენტით გაიზარდა და 3,804.1 აშშ დოლარი შეადგინა. მომსახურებით ვაჭრობის დადებითი ბალანსი (ტურისტული შემოსავლების გამო) ნაწილობრივ ანეიტრალებს საქონლით ვაჭრობის უარყოფით სალდოს. 2017 წელს 2,024.3 მლნ აშშ დოლარი

²⁸ https://www.nbg.gov.ge/uploads/bop/bop_2017_geo_publish.pdf

შეადგინა მომსახურების ბალანსმა. მომსახურებით ვაჭრობიდან ყველაზე ცხრილი №2 საქართველოს ეროვნული ბანკი მიმდინარე ანგარიში (2013-2017წწ)

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

მაღალი დადებითი სალდოთი ტურისტული მომსახურება გამოირჩევა. მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტს ამცირებს ასევე მიმდინარე ტრანსფერები. როგორც დიაგრამიდან ჩანს იმპორტირებულ სასაქონლო ჯგუფებში ღირებულების მიხედვით პირველ ადგილზეა ნავთობი და ნავთობპროდუქტები, მეორეზე მსუბუქი ავტომობილები ხოლო მესამეზე სპილენძის მადნები (6,8%), 4,0% უჭირავს იმპორტის ღირებულებაში სამკურნალო საშუალებებს. 70% მოდის სხვა დანარჩენ საქონელზე.

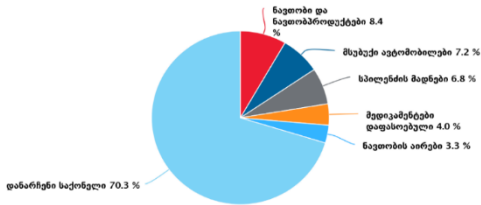
მნიშვნელოვანი წვლილი უჭირავს შავი ლითონის მეტალოკონსტრუქციების, სარეცხ-საწმენდი და ჰიგიენური საშუალებების

მლნ \$	2013	2014	2015	2016	2017
საქონელი	- 3,506.2	- 4,285.6	- 3,951.9	- 3,882.5	- 3,804.1
მომსახურები ს ბალანსი სულ	1,416. 3	1,306. 0	1,404. 1	1,577. 0	2,024. 3
ჩარიცხვა სულ	1,477. 0	1,440. 8	1,080. 0	1,151. 2	1,379. 5
გადარიცხვა სულ	155.2	178.2	170.8	194.0	208.7

იმპორტზე გაწეულ დანახარჯებს. ასევე აღსანიშნავია სხვადასხვა სახის სპეციალური დანადგარებისა და მანქანა- მოწყობილობების (აირის ან სითხის ხარჯის საზომი აპარატურა, ძრავები ტურბოტურბოქომპრესორული, მანქანები მასალების ტემპერატურული ცვლილებით დასამუშავებლად და ელექტრული ტრანსფორმატორები) იმპორტი.

იმპორტის სასაქონლო სტრუქტურაში დიდი მოცულობით წარმოდგენილია აგრობიზნესი და სოფლის მეურნეობაც.

უმსხვილესი საიმპორტო საქონლის წილი მთლიან იმპორტში 2019*
წლის იანვარ-ოქტომბერში

საგადასახდელი

ბალანსის დეფიციტის აღმოფხვრის და შესაბამისად ვალუტის კურსის დარეგულირების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს იმპორტირებული საქონლის ადგილობრივი საქონლით ჩანაცვლება წარმოადგენს.

ზემოთ მოცემული საქონლის (შავი ლითონის მეტალოკონსტრუქციების, სარეცხ-საწმენდი და ჰიგიენური საშუალებების და სხვა) იმპორტის ჩანაცვლება გრძელვადიან სტრატეგიას წარმოადგენს.

ცხრილი 3

აგროვაჭრობის წილი სავაჭრო ბალანსში 2017 (მლნ. აშშ დოლარი)

	საერთო ვაჭრობა	აგრო ვაჭრობა	სოფლის მეურნეობის წილი
ექსპორტი	3,499.1	774	20.4%
იმპორტი	7,374.0	1292	17.5%
ბალანსი	-3,874.9	-518	13.3%

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

ვფიქრობთ, სწორედ სოფლის მეურნეობის განვითარება შეძლებს მოაგვაროს საგადამხდელო ბალანსის დეფიციტის პრობლემები. უნდა მოხდეს და მეტიც, აუცილებელია ქართული აგრობიზნესის პროდუქცია ექსპორტის გზით გავიდეს უცხოეთში. ამ დარგის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისათვის საქართველოს მთავრობამ 2016 წელს შეიმუშავა სოფლის განვითარების 2017-2020 წლების სტრატეგია და 2017 წლის დეტალური სამოქმედო გეგმა, რომელის გახორციელებასაც კოორდინაციას უწევს საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო.²⁹

²⁹ <https://mepa.gov.ge/Ge/PublicInformation/30> საქართველოს სოფლის მეურნეობის განვითარების სტრატეგია 2015-2020 წწ.

საქართველოს აქვს პოტენციალი ბუნებრივი რესურსების თვალსაზრისით გახდეს სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ექსპორტიორი. სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ექსპორტის გაზრდისათვის აუცილებელია წარმოებული პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესება და რაოდენობის გაზრდა. ეს ეხება ისეთ მნიშვნელოვან საექსპორტო პროდუქციას, როგორიცაა თხილი, სასმელები - ღვინო, მინერალური წყლები, წვენები, ლიმონათები, ჩირი და ტრადიციული ქართული პროდუქტები - ჩურჩხელა, სულგუნი, მაწონი.

მალიან მნიშვნელოვანია საქართველოში კენკროვანების წარმოება, რომელიც მაღალი მოთხოვნილებით სარგებლობს (მოცვი, მაყვალი, ჟოლო), ასევე მაღალი ღირებულების ახალი და გადამუშავებული ხილი-კივი, ფეიხოია, სამკურნალო მცენარეები.

ყურადღება უნდა მიექცეს ისეთი პროდუქციის წარმოებას, რომლებიც სხვა ქვეყნებში არ იწარმოება ან მათი წარმოება სხვაგან რთული და ძვირი ჯდება. მაგალითად, ტრადიციული ტექნოლოგიებით დამზადებული ექსკლუზიური ღვინოები, სხვადასხვა კლიმატურ ზონების ნექტრის მატარებელი მცენარეების შემცველი თაფლი და განსაკუთრებით შაქრის მაღალი შემცველობის მქონე მაყვალი. ყველა ამ პროდუქტს აქვს უნიკალური სამომხმარებლო თვისებები და მათზე მოთხოვნა მსოფლიოში, მათ შორის ევროკავშირშიც მაღალია.

მიუხედავად ამ პოტენციალისა დღეისათვის საქართველოში კენკროვანების მიხედვით სავაჭრო ბალანსი უარყოფითია: ახალი ჟოლო და მაყვალი შემოგვაქვს 2,6 ათასი დოლარის, გაგვაქვს 1 ათასი დოლარის 2017 წლის მონაცემებით, ხოლო 2018 წელს ეს მაჩვენებლები მკვეთრად შემცირებულია და შესაბამისად შეადგენს 0,4, 0,6 ათას დოლარს. აღსანიშნავია, რომ ქვეყანაში იმპორტის გზით შემოდის გაყინული სახით კენკრა, რაც შეადგენს 2018 წლის მონაცემებით 142,2 ათას დოლარს. ეს მაჩვენებელი გაზრდილია წინა წლებთან შედარებით თითქმის 6-ჯერ. გამონაკლისია მოცვი, სადაც სავაჭრო ბალანსი დადებითია 2014-2018წწ (ექსპორტი-445,4 ათასი დოლარი, ხოლო იმპორტი -17,3 ათასი დოლარი 2018 წლისათვის). აქ იმპორტის ჩანაცვლების პოტენციალი აშკარად ჩანს.

(მარწყვისა და ხენდროს წარმოება 2016-2018 წლებში-2,6-1,2ათასი ტონა, ხოლო ჟოლო 0,2- 0,4 ათასი ტონა შესაბამისად).³⁰

სოფლის მეურნეობის პირველადი და გადამამუშავებული პროდუქტების ექსპორტისათვის ხელსაყრელ პირობებს ქმნის ევროკავშირთან ღრმა და ყოვლისმომცველ თავისუფალ სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმება (DCFTA). საქართველოს აქვს თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმება დსთ-სთან და თურქეთთან (2008 წლიდან), უპირატესი ხელშეწყობის რეჟიმი (MFN) ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის (WTO) წევრ ქვეყნებთან, პრეფერენციითა განზოგადებული სისტემა (GSP) აშშ-სთან, კანადასთან, იაპონიასთან. თავისუფალი სავაჭრო სივრცე ევროპის თავისუფალი ვაჭრობის ასოციაციასთან (EFTA). 2016 წელს დასრულდა მოლაპარაკებები თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკასთან.

მიუხედავად ასეთი შესაძლებლობებისა სოფლის მეურნეობის პროდუქციის, კერძოდ კი კენკროვანების წარმოების შემაფერხებელი მიზეზები მრავალფეროვანია, მათგან აღსანიშნავია სამაცივრე მეურნეობების არარსებობა, რაც მნიშვნელოვანია ამ პროდუქციისათვის; ასევე აღსანიშნავია სპეციფიკური განათლების დაბალი დონე, რაც უკავშირდება უკვე აღებული მოსავლის შენახვას. საქართველოში უმეტესად ეს დარგი წარმოდგენილია მცირე საწარმოების სახით, რაც ამწელებს საკუთარი ძალებით პროდუქციის ექსპორტს და ასე შემდეგ.

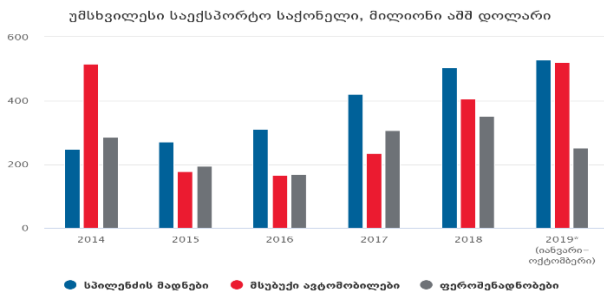
პრობლემურია ქვეყანაში ინვესტიციების სტრუქტურაც. უნდა აღინიშნოს, რომ მრეწველობაზე მოდიოდა ინვესტიციების 7.9 პროცენტი, 24.9 პროცენტი-ტრანსპორტზე, 16.0 პროცენტი საფინანსო სექტორზე. მშენებლობაში - 14.9 პროცენტი, ენერგოსექტორში -11.8 პროცენტი განხორციელდა. ინვესტიციების 9.4 პროცენტი მოდიოდა უმრავლესობაზე; 4.0 პროცენტი - სასტუმროებსა და რესტორნებზე. სოფლის მეურნეობაში პირდაპირი ინვესტიციების წილი დაბალია-2017 წელს შემოსული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების 0,7%.

ამ სტატისტიკური ინფორმაციის ბაზაზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ სოფლის მეურნეობა განსაკუთრებული ზრუნვის საგანი უნდა გახდეს საქართველოს მთავრობის მხრიდან.

³⁰ <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/297/sasursato-usaftrtkhoeba>

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია „საქართველო 2020“ მიხედვით ძირითად მიმართულებად აღიარებულია სოფლის მეურნეობისა და ტურიზმის როლი ქვეყნის მდგრად განვითარებაში, ³¹ ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას შეიძლება სარგებელი მოუტანოს ბუნებრივი რესურსების მოპოვებამაც.

გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ საქართველოს მთლიანი ექსპორტის თითქმის მეოთხედი სწორედ სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვებაზე მოდის. ქვეყანას ბუნებრივი რესურსების მნიშვნელოვანი მარაგი გააჩნია. დღეისათვის აქცენტი გაკეთებულია სამშენებლო მასალების (ქვების) მოპოვებაზე. ამ შემთხვევაშიც დარგი მცირე საწარმოების სახითაა წარმოდგენილი.

საქართველოში ოქროს დაცული მარაგები 2017 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით 60 923 კილოგრამს შეადგენს. კაზრეთის სამთო-გამამდიდრებელი კომბინატი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საწარმოა, სადაც მუშავდება ქართული ოქრო.

ბუნებრივი რესურსების მოპოვებაზე მოდის ქვეყნის მშპ-ს 1%. ბუნებრივი რესურსების მოპოვების ზრდა გაზრდის დასაქმებას, შემოსავლებს, მათ შორის სახელმწიფო ბიუჯეტსაცა. ბუნებრივი რესურსების დამუშავების სექტორს აქვს პოტენციალი.

დასკვნა. საქართველოს მომავალი, ლარის კურსის სტაბილურობა დამოკიდებულია რეალური ეკონომიკის ზრდაზე, მის ინდუსტრიალიზაციაზე. პრიორიტეტული უნდა გახდეს ცოდნაზე

³¹საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია 2020
http://www.economy.ge/uploads/ecopolitic/2020/saqartvelo_2020.pdf

დაფუძნებული ეკონომიკა. იმაზე, თუ რამდენად სწრაფად გაიზრდება ეკონომიკის ისეთი დარგები, როგორიცაა სოფლის მეურნეობა, ტურიზმი, ბუნებრივი რესურსების მოპოვება. სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა მიმართული უნდა იყოს ამ დარგების სწრაფი განვითარებისაკენ. ეკონომიკის ზრდის ნელი ტემპი წინაპირობა იქნება ეროვნული ვალუტის გაუფასურების.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. პ. კრუგმანი, მაურის ოფსვილდი საერთაშორისო ეკონომიკა. 2000
2. ზლანშარი ო. მაკროეკონომიკა. თბ.ს უნ-ტის გამომცემლობა, 2010;
3. <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=353> საქართველოს ეროვნული ბანკი (გადამოწმებულია 2020. 20 .01)
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/platezhnyy-balans-rossii-i-dinamika-valyutnogo-kursa-effekt-razvorota-tekuschego-scheta> (გადამოწმებულია 2020. 20 .01)
5. <https://www.gfsis.org/ge/blog/view/864> (გადამოწმებულია 2020. 20 .01)
6. http://www.economy.ge/uploads/ecopolitic/2020/saqartvelo_2020.pdf (გადამოწმებულია 2020. 20 .01)
7. <https://mepa.gov.ge/Ge/PublicInformation/30> (გადამოწმებულია 2020. 20 .01).